

<https://helda.helsinki.fi>

Ulkomaalaisten kausityöntekijöiden kokemukset maataloustyöstä

Helander, Mika

2012-12

Helander , M & Saksela-Bergholm , S 2012 , Ulkomaalaisten kausityöntekijöiden kokemukset maataloustyöstä . julkaisussa Maaseudun Uusi Aika . 3 toim , Vuosikerta. 20 , Maaseudun uusi aika : maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti. , Sivut 29-36 . < <http://www.mua.fi/arkisto/mua-lehti/> >

<http://hdl.handle.net/10138/231468>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

MIKA HELANDER JA SANNA SAKSELA-BERGHOLM

Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

Ulkomaalaisten kausityöntekijöiden kokemukset maataloustyöstä

Suomessa tilapäisestä työvoimasta on tullut merkittävä resurssi ennen kaikkea maatalous- ja puutarha-aloilla viimeisten kymmenen vuoden aikana. Ulkomaalaisen tilapäistyövoiman merkitys on kasvanut myös palvelualoilla. Tämä on näkynyt muun muassa ulkomaalaisina linja-autonkuljettajina ja puhtaanapitoyritysten henkilöstössä. Tilapäisten työntekijöiden määrä on kaksinkertaistunut sitten 1990-luvun 10 000:sta työluvasta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2006). Tilapäistyövoima on muodostunut joillakin aloilla ja alueilla merkittäväksi työvoimareserviksi, joka tasaa suhdannevaihtelua ja työvoiman kysynnän heilahtelua. Toistaiseksi on olemassa vain vähän tutkimustietoa ulkomaalaisista tilapäistyöntekijöistä ja heidän työehdoistaan ja sosiaaliturvastaan. Muun muassa Työ- ja elinkeinoministeriö (von Hertzen-Oosi ym. 2009) on julkaissut selvityksen liittyen ulkomaalaiseen tilapäistyövoimaan, Soraisen (2007) tutkimus käsittelee lähinnä lainopillisia kysymyksiä ja Ruotsalaisen (2009) näkökulma on tilastollinen. Tilapäistyöntekijöiden omista kokemuksista koskien työehtoja ja sosiaaliturvaa ei ole aikaisempaa tutkimusta.

Tässä katsauksessa tarkastelemme Etelä-Savossa työskennelleiden ulkomaalaisten maatalouden kausityöntekijöiden kokemuksia sosiaaliturvasta, työnteosta ja niihin liittyvistä työehdoista. Pyrimme vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Minkälaisia käytännön kokemuksia ulkomaalaisilla kausityöntekijöillä on maataloustyöstä (pääasiassa tarhamarjan poiminnasta) sekä siihen liittyvistä työehdoista?
- 2) Kuinka tilapäinen työntekeä vaikuttaa maatalouden kausityöntekijöiden suhtautumiseen sosiaaliturvaan? Artikkelissa tarkastellaan myös sitä, miten tilapäistyöntekijöiden etujen valvonta toteutuu ja miten olemassa olevat järjestöt ja yhteiskunnan organisaatiot vaikuttavat tilapäistyöntekijöiden sosiaaliturvaan Suomessa.

Katsaus perustuu Työsuojelurahaston, Kelan ja Suomen Kulttuuri Rahaston rahoittamaan *Tutkimus ulkomaisen tilapäistyövoiman työehdoista ja sosiaaliturvasta Suomessa* -tutkimukseen (TSR #110380). Katsauksessa on hyödynnetty myös Saksela-Bergholmin (painossa) pian julkaistavaa artikkelia ”Ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden kokemuksia toimeentuloturvasta”.

Ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden edun-

valvonta on usein heikkoa etenkin rakennus-, palvelu- ja maatalousaloilla (Alho 2010; Andrees & van der Linden 2005; Lillie & Sippola 2009; 2010). Heikko edunvalvonta on ilmennyt etenkin työehtojen ja toimentuloetuksien laiminlyöntinä. Tässä katsauksessa käsitellään maataloudessa pääasiassa marjanpaimijoina toimivien kausityöntekijöiden omia kokemuksia sosiaaliturvasta ja työnteosta. Painopiste on ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden subjektiivisissa kokemuksissa, toisin sanoen kysymys on niin sanotusta kokemustutkimuksesta. Artikkelin lähtökohtana on, että epävarmoissa työolosuhteissa myös työntekijän epävarmuus lisääntyy. Mahdollinen epävarmuus ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden kohdalla liittyy myös heidän työelämässä kohtaamiinsa kielellisiin ja kulttuurisiin haasteisiin (Alho ym. 2011: 131).

Keskeisimmät haastatteluaiheemme liittyivät tiedon saantiin, työsopimuksen solmimiseen, työaikaan, työilmapiiriin, palkkaan, verotukseen, asumiseen, työttömyyteen, eläkkeeseen sekä toimentuloetuksien toteutumiseen. Viimeksi mainittu sisälsi kysymyksiä liittyen tapaturmavakuutuksiin, eläketurvamaksuihin ja työterveyspalveluihin.

Haastatteluissa kysyttiin myös miten ja mistä haastateltavat ovat saaneet tietoa Kansaneläkelaitoksesta ja Kela-kortista. Tutkimuksessa tarkasteltiin lisäksi millä keinoin haastateltavat olivat saaneet apua virastoissa asioinnissa, asunnon löytämisessä sekä tiedon saamisessa omista työehdoista ja oikeuksista.

Olemme lisäksi rajoitetusti kartoittaneet juridisia säännöksiä ja käytäntöjä ja verranneet niitä ulkomaalaisten kausityöntekijöiden kokemuksiin työehdoista ja sosiaaliturvasta. Juridiikka tilapäistyöntekijöiden sosiaaliturvan osalta on kuitenkin aihealueena hyvin monimutkainen, emmekä käsittele sitä tämän katsauksen puitteissa. Tässä katsauksessa on mahdollista kuvata lyhyesti ainoastaan joitakin määrättyjä, keskeisiä sosiaaliturvaan ja työolosuhteisiin liittyviä osia alueita siten, että lähtökohtana ovat työntekijöiden omat kokemukset.

Tilapäisyyden kokemukseen vaikuttavat ulottuvuudet

Tilapäistä oleskelua määrittävät suuressa määrin muut seikat kuin vakituista maassa asumista. Tilapäisyys merkitsee ulkomaisen työvoiman osalta yhtäältä henkilökohtaisesti koettua, subjektiivista ja toisaalta säänneltyä, objektiivista tilapäisyyttä. Näistä jälkimmäiseen liittyvät 1) oleskelun status, 2) työsopimuksen muoto, 3) työsuhteen muoto sekä 4) työn tai toimialan luonteesta johtuva tilapäisyys. Subjektiivisesti tilapäisyys riippuu siitä, miten henkilö kokee tilapäisyyden elämässään. Toisaalta hallinnolliset käytännöt, säännökset ja määritelmät luokittelevat ulkomaalaisia eri kategorioihin pysyväisen oleskelun ja tilapäisyyden osalta (vrt. Könönen 2012). Käytännössä niin subjektiivinen kuin objektiivinen tilapäisyyden määritelmä voi olla hallitseva, mutta vain objektiivinen on juridisesti sitova. Kuitenkin subjektiivinen tilapäisyyden kokemus ohjaa henkilön käyttäytymistä, sillä ihmisten uskomuksilla on taipumus toteutua niiltä osin kuin ihmiset elävät uskomustensa mukaisesti (Thomas & Thomas 1928).

Objektiivinen tilapäisyys muodostuu seuraavista tekijöistä:

Oleskelun status

Tilapäiset ulkomaalaiset työntekijät muodostavat varsin heterogeenisen joukon. Olli Sorainen (2007) on jakanut eri juridisilla statuksilla Suomessa työskentelevän ulkomaisen, tilapäisen työvoiman seuraavasti viiteen luokkaan: viisumi/viisumivapaus, oleskeluluvalla työskentelevät, työntekijän oleskeluluvalla työskentelevät, elinkeinonharjoittajan oleskeluluvalla työskentelevät ja EU- ja ETA-maiden kansalaiset, jotka eivät tarvitse työ lupaa.

Työsopimuksen muoto

Työsopimus voi olla määräaikainen tai toistaiseksi voimassa oleva Työsopimuslainsäädäntö määrittelee kolmannessa pykälässä (Työsopimuslaki 26.1.2001/55), että ”Työsopimus on voimassa toistaiseksi, jollei sitä ole perustellusta syystä tehty

määräaikaiseksi.” Määräaikaista sopimusta voi näin ollen pitää tilapäisyyden muotona. Myös koeaika, josta säädetään työsopimuslain neljännessä pykälässä, on tilapäisyyden muoto. Ulkomaisen tilapäistyövoiman tapauksessa on tavallista, että työsuhteet ovat määräaikaisia.

Työsuhteen muoto

Työsuhteen muotona voi olla työskentely suoraan työnantajan palveluksessa tai vuokratyövoimana. Nykypäivän työelämässä erilaiset henkilöstöpalvelut, konsultointipalvelut ja alihankintaketjut ovat tavallisia työnteettämisen muotoja. Tällöin työhön tuleva ihminen on toisen yrityksen palveluksessa, ja on usein vain lyhyen jakson yhdessä työpaikassa. Hänen työskentelynsä on kyseissä työpaikassa tilapäistä, eikä hän yleensä integroidu vahvasti työpaikan työyhteisöön.

Työn tai toimialan luonteesta johtuva tilapäisyys

Osa työtehtävistä on urakka- tai projektiluonteisia tai toimiala on sesonkipainotteinen, jolloin työnteke muodostuu olosuhteista johtuen tilapäiseksi. Tilapäisyyden muodot näyttäytyvät eri tavoin eri toimialoilla. Esimerkiksi maataloustyössä tilapäisyys on kytkeytynyt vuodenaikoihin ja sadonkorjuuseen, kun taas linja-autoliikenteessä tilapäisyys liittyy lähinnä toisinaan esiintyvään lyhytkestoisuuteen tai vuorotteluun määrätyn linjan ajamisessa sekä tiheään pendelöintiin Suomen ja Viron välillä asumis- ja oleskelutarkoituksessa.

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimuksen maatalouden kausityötä käsittelevä kenttätö suoritettiin Etelä-Savossa elokuussa 2011. Tutkimusaineisto koostuu 28 ulkomaalaisen kausityöntekijän puolistrukturoidusta haastattelusta, asiakirjoista sekä havaintoihin perustuvista muistiinpanoista. Kausityöntekijät olivat pääosin marjanpaimijoita, mutta mukana oli myös vihannesten pakkaajia ja kerääjiä. Teimme myös taustoittavia haastatteluja seitsemän marjanviljelijän kanssa sekä haastattelimme kahta ELY-keskuksen työntekijää. Alkuvaiheessa olimme yhteydessä marjanviljelijöihin puhelimitse ja saimme tätä kautta luvan haastatella heidän palveluksessaan olevia kausityöntekijöitä. Viljelijöiden yhteystiedot saimme Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista. Suurin osa kausityöntekijöistä (23 henkilöä) oli Venäjältä, neljä Virossa ja yksi Ukrainasta. Lähes kaikilla venäläisillä kausityöntekijöillä oli turisti- tai marjanpaimijaviisumi. Haastatteltavien ikä vaihteli kahdestakymmenestä noin kuuteenkymmeneen vuoteen. Heistä nuorimmat olivat opiskelijoita ja vanhimmat pienipalkkaisia työnteekijöitä. Suurin osa kausityöntekijöistä oli naisia. Useat haastatteltavat ja viljelijät kokivat marjan- tai vihannesten poiminnan niin sanottuna naisten työnä, joka osittain selitti naistyöntekijöiden enemmistön.

Haastattelut tapahtuivat pääsääntöisesti venäjän kielellä niin, että haastattelija esitti kysymykset suomeksi, tulkki käänsi ne venäjäksi ja työntekijä vastasi kysymyksiin venäjäksi. Virolaisten kanssa käytettiin pääsääntöisesti suomenkieltä, mutta myös vironkielen tulkkaus oli saatavilla. Suomen kielellä haastattelemine ei ollut ongelmatonta virolaisten kanssa, vaan ymmärtämisessä ja puhumisessa esiintyi ilmeisiä ongelmia. Haastattelut on osittain litteroitu ja käännetty suomen kielelle analyysiä varten.

Kokemukset työehdoista ja sosiaaliturvasta

Asioiden ja käytännön järjestelyiden onnistuessa tilapäistyöntekijöillä on hyvät edellytykset ansaita Venäjän hintatasoon nähden merkittävä summa rahaa Suomessa oleskelunsa aikana. Suomalaisen mittapuun mukaan palkka on kuitenkin erittäin alhainen ja tulotaso matala. Palkka maksettiin usein käteen kilohinnan mukaan, joka oli noin 1/14 osa marjan tukkuhinnasta. Työntekijät työskentelivät urakkaluonteisesti, mutta noudattivat usein ryhmän tapaa työskennellä niin, että tauot pidettiin yhdessä ja työpäivä alkoi ja päättyi useimmille työntekijöille samanaikaisesti. Erityisesti venäläisille poimijoille Suomesta saadut tulot merkitseivät parempaa elintasoja talvikuukausien aikana. Opiskelijoilla motiivi Suomessa työskentelyyn oli rahan lisäksi myös maailmankuvan avartaminen ja kokemusten hankkiminen. Mikäli työssä ilmeni ongelmia esimerkiksi sadon määrässä tai kypsymissä tai työpaikan epävakauden osalta niin, että työt loppuivat suunniteltua nopeammin, saattoivat poimijat jäädä jopa tappiolle, kun välittäjälle maksettava hinta työpaikasta sekä matkakulut oli katettu. Yksi haastattelemamme opiskelijaryhmä oli kokenut tällaisen tilanteen ja koki itseään matkatoimistona markkinoineen välitysfirman pettäneen heidät.

Tutkimusaineistossa korostuivat haastateltavien myönteiset kokemukset työskentelystä liittyen työpaikan ilmapiiriin, suomalaiseen yhteiskuntaan ja luontoon. Marjanpoimijoiden aiemmat kokemukset hyvästä työpaikkailmapiiristä ovat vaikuttaneet työntekijöiden motivaatioon tulla uudestaan Suomeen töihin. Palkan lisäksi hyvät välit työnantajaan ja muihin työntekijöihin kannustivat etenkin venäläisiä ja virolaisia kausityöntekijöitä tulemaan uudelleen. Marjanpoimijat kokivat luottamuksen työntekijän ja työnantajan välillä tärkeäksi motivoivaksi tekijäksi. Hyvät välit viljelijään korostuivat muun muassa viljelijän roolissa neuvon- ja avunantajana. Viljelijä avusti usein papereiden täyttämässä ja käytti poimijoita kaupungissa ostosmatkoilla. Viljelijäisännät muodostuivat joissakin tapauksissa niin vahvoiksi osapuoliksi, että seurauksena oli lähes *patron-client*

-suhde sekä siihen liittyvä riippuvuus ja vapaudettomuus. Tällaista suhdetta luonnehtii riippuvuus taloudellisesti vahvan isännän ja heikon suojatin välillä. Suhde on sosiaalisesti välttämätön ja osapuolille kunniallinen mutta epätasa-arvoinen tavalla, joka mahdollistaa riiston (ks. A Dictionary of Sociology 1998). Osittain tämä johtuu siitä, ettei tilapäistyöntekijöiden edunvalvontaa toistaiseksi hoida mikään järjestö, vaan tilapäistyöntekijällä on puhtaasti henkilökohtainen suhde isäntäänsä. Myöskään ammattijärjestöt eivät juuri hoida tilapäistyöntekijöiden asioita eivätkä ammattiliitot aktiivisesti rekrytoi heitä jäseniksi. Venäjältä ja Virosta tulleet työntekijät pitivät kuitenkin suomalaisten tavasta noudattaa järjestystä ja ylläpitää organisoitua yhteiskuntajärjestelmää, kuten noudattaa liikennesääntöjä ja sujuvaa terveydenhoitopalvelua. Myönteisyys liittyi suuressa määrin haastateltavien omiin kokemuksiin heidän kotimaastaan. Venäläiset pitivät kotimaansa palvelujärjestelmää hitaana ja huonosti toimivana. Useat virolaiset taas korostivat suomalaisten virastotyöntekijöiden ystävällistä käyttäytymistä. Tutkimusryhmällä ei ollut edellytyksiä havainnoida järjestelmällisesti pelloilla tapahtuvaa työtä. Joissakin tapauksissa viljelmiä ja asumistilat sijaitsivat vierekkäin, jolloin esimerkiksi saniteettiongelmia ei esiintynyt, eikä esimerkiksi juomaveden saaminen ollut ongelma poimijoille. Olisi kuitenkin ollut mielenkiintoista myös havainnoida tällaisia järjestelyitä sellaisissa tapauksissa, joissa viljelmiä sijaitsi kauempana asutuksesta.

Haastatteluissa korostui kuitenkin patron-client -suhteen ilmauksena ulkomaalaisen työntekijän heikko neuvotteluasema koskien hänen omia oikeuksiaan. Neuvotteluasemaan vaikuttivat yhteisen kielen puuttuminen, tiedon puute sekä irtisanomisen pelko. Edellä mainittujen syiden takia työnantaja saattoi jättää selvittämättä työntekijöille heidän omat oikeutensa. Yhteistä haastateltaville oli se, että aina esiintyi jokin asia liittyen joko sosiaaliturvaan tai työehtoihin mikä ei ollut toteutunut niin kuin olisi pitänyt. Suurin osa ongelmista liittyi työtapaturmavakuutuksen ja eläkemaksujen puuttumiseen, huonoihin tai ylihinnoiteltuihin työasuntoihin, palkasta puuttuviin työtunteihin, puutteellisiin ylityökorvauksiin tai työaikalain rik-

komiseen. Kaikesta edellä mainitusta huolimatta monet työntekijät kokivat saavansa parempaa palkkaa Suomessa kuin kotimaassaan, jossa heitä olisi odottanut työttömyys tai huomattavasti pienempi palkka mikä ei olisi riittänyt elämiseen. Seuraavat esimerkit eri sosiaaliturvavakuuksien saamisesta korostavat haastateltavien kokemuksia. Esimerkeissä haastateltujen nimet on muutettu. Haastattelijoista käytetään nimikirjaimia.¹

Sairauskorvaukset ja tapaturmavakuutus

Kaikki venäläiset kausityöntekijät olivat ottaneet kotimaastaan sairaus- ja tapaturmavakuutuksen, koska ne olivat edellytys viisumin saamiselle. Toisin sanoen venäläiset kausityöntekijät olivat oikeutettuja käyttämään suomalaisia terveyspalveluja maksua vastaan ja saamaan niistä osittaisen korvauksen myöhemmin vakuutuksensa kautta. Silti suomalaisten terveyspalvelujen käyttö ei ollut mikään itsestään selvä vaihtoehto, vaan osa lähti tai olisi lähtenyt takaisin kotimaahansa, mikäli he sairastuivat tai olisivat sairastuneet. Esimerkkinä voidaan mainita yrittäjän kertomus naishenkilöstä, joka sairastui äkillisesti hammassärkyyn ja sitä hoidettiin kaksi kertaa. Nainen totesi hoidon olevan korkeatasoista mutta liian kallista, minkä vuoksi hän joutui keskeyttämään oleskelunsa Suomessa ja palaamaan Venäjälle saadakseen hoitoa siellä. Myös Suomalaisen lakisääteisen työtapaturmavakuutuksen osalta esiintyi epätietoisuutta eikä työntekijöille ollut työsopimusta solmittaessa yleensä selvitetty työehtoja.

Sairasvakuutuksen osalta ongelmana ovat tiukat vaatimukset KELA-kortin saamisessa. Tilapäisesti Suomessa oleskelevat eivät ole oikeutettuja KELA-korttiin, jolloin he eivät ole suomalaisen julkisen terveydenhuollon piirissä. Kausityöntekijöiltä peritään kuitenkin lähdevero 35 prosenttia yli 510 euron kuukausituloista, mikä merkitsee heille pieniin tuloihin nähden korkeaa verotusta vastikkeettomasti (Työ- ja elinkeinotoimisto 2010). Vastikkeettomuuden vuoksi Suomen valtion voidaan tällöin katsoa harjoittavan riistoa kyseisiä työnteki-

järyhmiä kohtaan. Näin veronkierto ja harmaan työvoiman käyttäminen voivat olla houkutteleva vaihtoehto sekä kausityöntekijöille että heitä palkkaaville viljelijöille (vrt. Helander 2011).

Elämäntilanne, ansiot ja eläketurva

Keskeisin syy Suomeen tulolle oli Venäjän ja Viron huono taloudellinen tilanne. Suomessa ansiot saattoivat olla jopa kolminkertaiset verrattuna kotimaan palkkaan, minkä vuoksi kausityöntekijänä ansaitulla tulolla saattoi kotimaassa elää jopa puoli vuotta. Osa haastateltavista oli ollut työttömänä tai pelkäsi joutuvansa lähiaikoina työttömäksi. Marjanpoiminta Suomessa osoittautui monille tärkeäksi lisäansioksi ja joillakin jopa päätoimeksi muun työn puutteessa. Suuri osa tutkimukseen haastatelluista kausityöntekijöistä oli opiskelijoita, jotka lukuvuoden päätyttyä saapuivat Suomeen kesätöihin.

Maatalouden kausityöntekijät olivat joko perheettömiä tai heidän lapsensa olivat jo täysi-ikäisiä. Tyypillisesti marjanpoimijoina työskennelleet kausityöntekijät olivat nuoria perheettömiä naisia.

Kausityöntekijät eivät olleet kiinnostuneita eläkkeen kertymisestä. Vähäiseen kiinnostukseen vaikutti sekä tämän hetkinen elämäntilanne että arvio taloudellisen tilanteen kehittymisestä kotimaassa. Etenkin nuoret kausityöntekijät kokivat kausityönteolla ansaitut rahat tärkeinä lisätuloina opiskeluaikaa ajatellen. Sen sijaan kiinnostus eläkkeen suuruuteen sekä eläkepäivien viettoon tuntui heistä vieraalta. Haastateltavien vastauksissa esimerkiksi Viron heikko taloudellinen tilanne ja sen heijastuminen työllistymiseen näkyi epätietoisuutena tulevaisuudesta. Tilapäisesti Suomessa työskentelevien tiedot suomalaisesta eläkejärjestelmästä olivat myös puutteellisia, eivätkä he usein edes tienneet saavatko he täällä tienaamaansa eläkkeen kotimaassaan joskus tulevaisuudessa. Palkkakuitiinsa perehtyneet tiesivät kuitenkin pääsääntöisesti, että sekä he itse että heidän työnantajansa maksoivat työeläkemaksuja.

Kausityöntekijöiden kokemukset toimeentuloturvasta poikkeavat monella tapaa muiden ulkomaalaisten työntekijöiden kokemuksista (ks. Saksela-Bergholm [painossa]). Syitä tähän ovat rajattu

¹ Rolle Alho (RA), Mika Helander (MH) ja Sanna Saksela-Bergholm (SSB).

työskentelyaika, tietoisuus paluusta kotimaahan ja tarve tienata lyhyessä ajassa, jolloin monet olivat myös valmiita joustamaan työehdoistaan. Lisäksi kausityöntekijöiden ikä vaikutti tähän. Useat tilapäisesti Suomessa työskentelevistä olivat nuoria opiskelijoita, joita ei vielä kiinnostanut suunnitella vanhuudenpäiviä vaan he elivät tässä ja nyt. Seuraava ote venäläisen marjanpoimijan haastattelusta kuvaa puutteellista tietoa eläkejärjestelmästä kausityöntekijöiden parissa.

RA: Tiedätkö miten eläke kertyy, kun olet täällä?

Zina: Täällä on takana tää venäläinen firma, joka välittää näitä työntekijöitä, eli suomalainen viljelijä maksaa tälle firmalle meidän palkan, josta tää firma sitten maksaa tarvittavat eläkemaksut edelleen Suomeen todennäköisesti.

RA: Tiedätkö, että voit saada eläkettä Suomesta?

Zina: En tiedä. En usko, että saan.

Haastatteluista kävi ilmi, että melkein kaikki marjanpoimijat olivat saaneet asunnon työnantajan kautta. Oleskelu Suomessa ei kuitenkaan täyttänyt niitä ehtoja, jotka vaaditaan asumisperusteisen sosiaaliturvan saamiseen. Asuminen on näin ollen monessa suhteessa avainasemassa pohdittaessa ulkomaisen tilapäistyövoiman sosiaaliturvan toteutumista. Asuinolosuhteet, joita selkeästi luonnehti tilapäisyys ja epävakaus, olivat usein melko vaatimattomat ja joissakin tapauksissa jopa alkeelliset. Kausityöntekijät asuivat usein asuntovaunuisa, soluasunnoissa tai parakkikylissä, joissa asuintilat jaettiin usean työntekijän kesken. Asunnon järjestäminen ulkomaalaiselle kausityöntekijälle kuuluu myös työehtosopimukseen, tosin asumises-ta viljelijä voi pyytää korvauksen.

Ira, virolainen marjanpoimija: Asuinolot oli kauheat eikä X vinyt meitä verotoimistoon, joten teimme varmaan pimeätä työtä. Asuinolot olivat todella huonot! Asuimme vanhassa talossa ja siellä pesimme astioita kerran viikossa. Hän toi meille vettä kanistereissa. Ei ollut mitään lämmitystä. Suljimme kaikki ovet ja sulkeuduimme keittiöön. Siellä laitoimme uunin päälle ja lämmittelimme siinä.

SSB: Miksi tyydyste tähän?

Ira: En tiedä. Olin kuullut hänestä kaikenlaista juttua, että hä-

nelle on aivan sama, miten työntekijät asuvat. Ei ollut edes ajatuksia, että kysyisi tai sitten niin päin, että jos olisimme pyytäneet patterin niin olisimme joutuneet maksamaan asumisesta vielä enemmän.

Tieto mahdollisesta vuokrasta vaihteli kausityöntekijöiden välillä. Etenkin ensimmäistä kertaa Suomeen työskentelemään tulleet marjanpoimijat eivät aina olleet saaneet etukäteen tietoa siitä, että heidän piti maksaa vuokraa. Tämä oli tavallista yksityisen rekrytointiyrityksen kautta tulneiden kausityöntekijöiden kohdalla. Osa kausityöntekijöistä oli joutunut maksamaan jopa kolminkertaisen hinnan maahantulostaan suhteessa siihen, mitä he pystyivät tienamaan lyhyenä oleskeluaikanaan Suomessa. Useiden kausityöntekijöiden haastatteluista välittyi tietämättömyys suomalaisesta yhteiskunnasta ja työelämän pelisäännöistä. Eräs virolainen marjanpoimija kertoi, miten pari muuta hänen kanssaan työskennellyttä marjanpoimijaa oli luovuttanut ja lähtenyt takaisin kotimaahansa pe-tyttyään raskaaseen työhön ja huonoon palkkaan.

Ira, virolainen marjanpoimija: Kaikki muut olivat Ukrainasta, minä vain olin Virossa. He luulivat, että tulevat tänne ansaitsemaan miljoonia. Heillä oli kulunut matkakuluihin, viisumiin, matkalippuun 800 euroa. He ehkä saivat ansaittua sen 800 ja lähtivät sen jälkeen kotiin tai kaikki eivät saaneet katettua kuluja vaan ansaitsivat vain 600 euroa. Se tuli heille kalliiksi, koska he maksoivat 350 euroa välitysfirmalle.

Johtopäätökset

Katsauksessa tarkasteltiin ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden käytännön kokemuksia työolosuhteista ja sosiaaliturvasta sekä heidän tietojaan siihen liittyvistä etuuksista ja oikeuksista. Tilapäinen ulkomaalainen työvoima on nykyään merkittävä voimavara maatalous- ja palvelualoilla. Ulkomaalaisen työvoimaan turvaudutaan yhä useammin marjaviilijäyksillä kotimaisen työvoiman puutteesta. Samalla ulkomaisesta tilapäistyövoimasta on muodostunut puskurityövoima, joka tasaa työvoiman kysynnässä ja tarjonnassa suhdanteiden ja vuodenaikojen mukaan tapahtuvaa heilahtelua.

Suurin osa haastateltavista oli yleisellä tasolla tietoisia Suomen sosiaaliturvasta, kuten eläkkeen kertymisestä ja työttömyysturvasta. Sen sijaan, useat haastateltavat eivät olleet selvittäneet oikeuksiinsa etujen saamiseen, koska pelkäsivät joutuvansa irtisanotuiksi. Osittain oikeuksien puutteellinen selvittäminen liittyi myös monimutkaisiin säädöksiin, joissa oikeudet olivat riippuvaisia oleskelun pituudesta, sen syystä, henkilön kotimaasta ja siitä, että ne oli selvitettävä useiden eri viranomaisten kanssa. Yleisesti ottaen työntekijät olivat nuoria terveitä ihmisiä, jotka tulivat toimeen työstä saamallaan ansiolla, eivätkä sosiaaliturvaan liittyvät asiat näin ollen olleet heille ajankohtaisia.

Tuloksista voi päätellä, että tilapäisen ulkomaalaisen työntekijän kokemuksiin sosiaaliturvasta vaikutti hänen oleskelustatuksensa Suomessa, kotimaan taloudellinen ja sosiaalinen asema, henkilöiden ikä sekä työntekijän kokemukset sosiaaliturvajärjestelmän toimivuudesta sekä kotimaassa että Suomessa. Haastatteluihin korostui kausityöntekijöiden niin sanottu hetkessä eläminen, joka liittyi edellä mainittuihin tekijöihin sekä siihen, että Suomessa työskentely ja asuminen koettiin usein väliaikaiseksi. Kausityöntekijöille Suomessa ansaittu palkka edusti taloudellista toimeentuloturvaa. Sen sijaan he kokivat vieraaksi suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän etuudet. Esimerkiksi eläke-etuudet ja eläkesuunnitelmat tuntuivat heistä etäisiltä.

Ulkomaalaisille kausityöntekijöille toimeentuloturva tarkoitti ensisijaisesti rahan ansaitsemista lyhyessä ajassa ja valitettavan usein suomalaisten työntekijöiden työehtoja huomomin ehdoin.

Venäläisten ja virolaisten marjanpoimijoiden palkka oli noin kolminkertainen siihen, mitä he olisivat voineet tienata kotimaassaan vastaavasta työstä. Suurin osa marjanpoimijoista oli nuoria opiskelijoita. Joukossa oli myös henkilöitä, jotka pyrkivät säästämään ansaitsemastaan palkasta mahdollisimman paljon, jotta he voisivat elää sen turvin kotimaassaan pidemmän aikaa.

Tilapäisessä työsuhteessa olevat ulkomaalaiset ovat usein heikommassa neuvotteluasemassa kuin kantaväestön edustajat. Etenkään ne työntekijät, jotka eivät kuuluneet ammattiliittoon, eivät olleet tietoisia laissa määrätyistä työajoista, sairauspäivärahoista ja ylityökorvauksista. Kaikkea ei voi selittää tietämättömyydellä ja kielitaidottomuudella. Eräs syy huonompaan neuvotteluasemaan on työntekijän ja työnantajan tietoisuus siitä, että työntekijä on vain tilapäisesti Suomessa. Toisin sanoen kumpaakaan osapuolta ei välttämättä kiinnostanut, miten työsuhteasiat tulisi virallisesti hoitaa. Jälkimmäiseen liittyy työntekijän osalta myös irtisanomisen pelko, mikäli hän vaatisi samoja työehtoja, joita noudatetaan suomalaisen työntekijän kohdalla.

Lopuksi, voidaan todeta, että ulkomaalaisten kausityöntekijöiden sosiaaliset verkostot ja suomenkielen taito vaikuttivat keskeisesti siihen, miten tietoisia he olivat oikeuksistaan liittyen sosiaaliturvaan ja työehtoihin. Aineistosta ilmeni, että ne ulkomaalaiset työntekijät, jotka eivät kuuluneet ammattiliittoon, olivat usein muita työntekijöitä heikommassa asemassa. Ammattiliittojen kiinnostus palvelu tilapäisesti Suomessa työskenteleviä on kuitenkin rajallista. Tiedossamme ei ole, että ulkomaisille kausityöntekijöille olisi tarjolla esimerkiksi mitään SAK:n kesätyöntekijöille tarkoitetun neuvontapuhelimen kaltaista palvelua. Joissakin tapauksissa ulkomaalaiset työntekijät olivat saaneet tietoa ja apua maahanmuuttajayhdistyksistä. Aineistosta voi päätellä, että tulevaisuudessa kolmannella sektorilla, kuten ammattiliitoilla ja maahanmuuttajayhdistyksillä, tulee todennäköisesti olemaan entistä tärkeämpi rooli tiedon välittäjänä.

Ulkomaisten kausityöntekijöiden kokemukset Suomessa työskentelystä ovat pääsääntöisesti myönteisiä ja useat työntekijät suunnittelevat tulevaisuudessa Suomeen uudestaan. Tutkimuksemme

osoittaa, että tiedon merkitys on keskeinen: kun odotukset ja todellisuus kohtaavat, on kokemus Suomessa työskentelystä yleensä onnistunut. Samalla on kuitenkin todettava, että korkeiden verojen maksaminen Suomeen ei tunnu mielekkäältä, jos ei ole oikeutettu hyvinvointivaltion tarjoamaan sosiaaliturvaan. Myös vallitsevien järjestelmien kehittäminen on tarpeen ulkomaisen tilapäistyövoiman olosuhteiden ja kokemusten parantamisessa.

Kiitokset

Kirjoittajat haluavat kiittää Helsingin yliopiston Ruralia-instituuttia ja professori Leo Granbergia saamastaan avusta tutkimuksen suorittamisessa sekä Suomen kulttuurirahaston Etelä-Savon rahastoa ja Työsuojelurahastoa tutkimuksen rahoittamisesta.

Lähteet

- Alho, Rolle 2010. Maahanmuuttajien kokemukset ja ammattiliittojen näkemykset työehtojen polkemisesta Suomessa. Teoksessa: Wrede, Sirpa & Camilla Nordberg (toim.). Vieraita töissä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Gaudeamus, Helsinki. 93–122.
- Alho, Rolle, Mika Helander & Sanna Saksela-Bergholm 2011. Ulkomaisen tilapäistyöntekijöiden työehdot ja sosiaaliturva tutkimuksen kohteena. Teoksessa: Helander, Mika (toim.). Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. SSKH Skrifter 31. Soc&Kom, Helsinki. 128–152.
- Andrees, Beate & Mariska N.J. van der Linden 2005. *Designing Trafficking Research from a Labour Market Perspective: The ILO Experience*. International Migration 43(1–2): 55–73.
- A Dictionary of Sociology. January 1998. Saatavissa: <http://www.encyclopedia.com/doc/1088-patronclientrelationship.html>.
- [Viitattu 9.10.2012].
- Helander, Mika 2011. Lisääkö maahanmuutto harmaata taloutta? Teoksessa: Helander, Mika (toim.). Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet. SSKH Skrifter 31. Soc&Kom, Helsinki. 153–171.
- von Hertzen-Oosi, Nina, Henna Harju, Niina Haake & Timo Aro 2009. Ulkomaalaisten tilapäinen työnteko Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 39. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Könönen, Jukka 2012. Prekaari työvoima ja työn uudet hierarkiat metropolissa. Sosiologia 49(3): 190–205.
- Lillie, Nathan & Markku Sippola 2010. Edunvalvonnan ongelmat Olkiluoto 3 rakennustyömaalla. Sosiologia 47(3): 97–111.
- Lillie, Nathan & Markku Sippola 2009. Tutkimus Olkiluodon ydinvoimalatyömaan olosuhteista. Konferenssipaperi. Saatavissa: <http://www.valt.helsinki.fi/sosio/sosiologipaivat09/sosio/tyoryhmat/valta.html>. [Viitattu 6.11.2012].
- Ruotsalainen, Kaija 2009. Ulkomaalaisten tilapäisen työnteon tilastointi on hajanaista ja puutteellista. Hyvinvointikatsaus 3/2009. Tilastokeskus, Helsinki.
- Saksela-Bergholm, Sanna (painossa). Ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden kokemuksia toimeentuloturvasta Teoksessa: Ilpo Airio (toim.). Toimeentuloturvan toimivuus – Kansalaisten kokemukset ja odotukset. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- Sorainen, Olli 2007. Ulkomainen työntekijä: rekrytointi, maahantulo ja työnteko. Edita, Helsinki.
- Thomas, William I. & Dorothy S. Thomas 1924. *The Child in America*. Knopf, New York.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2006. Hallituksen maahanmuuttopolitiinen ohjelma. Työhallinnon julkaisu 371/2006. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Työ- ja elinkeinotoimisto 2010. Ulkomaalaisen verotus. Saatavissa: http://www.mol.fi/mol/fi/02_tyosuhteet_ja_lait/02_ulkom_suomessa/05_verotus/index.jsp [Viitattu 12.10.2012].